संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम्
(अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

अजन्ते स्त्रीलिङ्गाः

आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ओ	ऐ	औ
१.रमा	१.मति	१.गौरी	१.धेनु	१.भ्रू	१.स्वसृ	१.द्यो	१.रै	१.नौ
२.सर्वा	२.त्रि	२.स्त्री	२.क्रोष्टु	२. स्वयंभू	२.मातृ			
३.जरा	३.द्वि	३.श्री						
४.गोपा								

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

आकारान्तेषु 'रमा'शब्दस्य प्रक्रिया

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम् (अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

- रमा।
- सूत्रम्- **औङ आपः॥ (७,१.१८)**
- सूत्रार्थः- आबन्तादङ्गात्परस्ययौङः शी स्यात्। औङित्यौकारविभक्तेः संज्ञा। रमे। रमाः॥
- सूत्रम्- **सम्बुद्धौ च॥ (७,३.१०६)**
- सूत्रार्थः- आप एकारः स्यात्सम्बुद्धौ। एङ्ह्रस्वादिति संबुद्धिलोपः। हे रमे। हे रमे। हे रमाः। रमाम्। रमे। रमाः॥
- सूत्रम्- **आङि चापः॥ (७,३.१०५)**
- सूत्रार्थः- आङि ओसि चाप एकारः। रमया। रमाभ्याम्। रमाभिः॥
- सूत्रम्- **याडापः॥ ७,३.११३)**
- सूत्रार्थः- आपो ङितो याट्। वृद्धिः। रमायै। रमाभ्याम्-२। रमाभ्यः-२। रमायाः-२। रमयोः-२। रमाणाम्। रमायाम्। रमासु। एवं दुर्गाम्बिकादयः॥

रमा (प्रातिपदिकसञ्ज्ञा) रमा + स् (हल्ङ्याभ्यो..) **रमा**	रमा + औ (औङ आपः) रमा + ई **रमे**
रमा + अस् (अकः सवर्णे...) रमास् **रमाः**	हे रमा + स् (सम्बुद्धौ च) हे रमे + स् (एङ्ह्रस्वात्..) **हे रमे**
रमा + आ (आङि चापः) रमे + आ (अयादेशः) **रमया**	रमा + ए (याडापः) रमा + या ए (वृद्धिः) रमा + यै = **रमायै**
रमा + (ङसिँ) अस्(याडापः) रमा + या अस्(सवर्णदीर्घः) **रमायाः**	रमा + ओस् (आङि चापः) रमे + ओस् (अयादेशः) **रमयोः**
रमा + आम् (ह्रस्वनद्यापो नुँट्) रमा + नाम् (अट्कुप्वा....) **रमाणाम्**	रमा + इ (ङेराम्नद्याम्...) रमा + या आम् **रमायाम्**

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

‘रमा’शब्दस्य रूपाणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम्
(अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	रमा	रमे	रमाः
सम्बोधनम्	हे रमे	हे रमे	हे रमाः
द्वितीया	रमाम्	रमे	रमाः
तृतीया	रमया	रमाभ्याम्	रमाभिः
चतुर्थी	रमायै	रमाभ्याम्	रमाभ्यः
पञ्चमी	रमायाः	रमाभ्याम्	रमाभ्यः
षष्ठी	रमायाः	रमयोः	रमाणाम्
सप्तमी	रमायाम्	रमयोः	रमासु

- औङ आपः-- शी
- आपः एकारः
- याडापः-- याट्

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

‘सर्वा’शब्दस्य रूपाणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम्
(अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	सर्वा	सर्वे	सर्वाः
सम्बोधनम्	हे सर्वे	हे सर्वे	हे सर्वाः
द्वितीया	सर्वाम्	सर्वे	सर्वाः
तृतीया	सर्वया	सर्वाभ्याम्	सर्वाभिः
चतुर्थी	सर्वस्यै	सर्वाभ्याम्	सर्वाभ्यः
पञ्चमी	सर्वस्याः	सर्वाभ्याम्	सर्वाभ्यः
षष्ठी	सर्वस्याः	सर्वयोः	सर्वासाम्
सप्तमी	सर्वस्याम्	सर्वयोः	सर्वासु

❖ सूत्रम्- सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च॥

❖ सूत्रार्थः- आबन्तात्सर्वनाम्नो ङितः स्याट् स्यादापश्च ह्रस्वः। सर्वस्यै। सर्वस्याः। सर्वासाम्। सर्वस्याम्। शेषं रमावत्॥ एवं विश्वादय आबन्ताः॥

सर्वा + ए
सर्व + स्या ए
सर्व + स्यै
सर्वस्यै

सर्वा + ङि
सर्व + स्या आम्
सर्व + स्याम्
सर्वस्याम्

❖ औङ आपः-- शी
❖ आपः एकारः
❖ सर्वनाम्नः स्याड्ढ्रस्वश्च-- स्याट्

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

‘उत्तरपूर्वा’शब्दस्य रुपाणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम्
(अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	उत्तरपूर्वा	उत्तरपूर्वे	उत्तरपूर्वाः
सम्बोधनम्	हे उत्तरपूर्वे	हे उत्तरपूर्वे	हे उत्तरपूर्वाः
द्वितीया	उत्तरपूर्वाम्	उत्तरपूर्वे	उत्तरपूर्वाः
तृतीया	उत्तरपूर्वया	उत्तरपूर्वाभ्याम्	उत्तरपूर्वाभिः
चतुर्थी	उत्तरपूर्वस्यै , उत्तरपूर्वायै	उत्तरपूर्वाभ्याम्	उत्तरपूर्वाभ्यः
पञ्चमी	उत्तरपूर्वस्याः , उत्तरपूर्वायाः	उत्तरपूर्वाभ्याम्	उत्तरपूर्वाभ्यः
षष्ठी	उत्तरपूर्वस्याः , उत्तरपूर्वायाः	उत्तरपूर्वयोः	उत्तरपूर्वासाम्, उत्तरपूर्वाणाम्
सप्तमी	उत्तरपूर्वस्याम् , उत्तरपूर्वायाम्	उत्तरपूर्वयोः	उत्तरपूर्वासु

- सूत्रम्- विभाषा दिक्समासे बहुव्रीहौ॥
- सूत्रार्थः- सर्वनामता वा। उत्तरपूर्वस्यै, उत्तरपूर्वायै।
- तीयस्येति (ङित्सु) वा सर्वनामसंज्ञा।
- द्वितीयस्यै, द्वितीयायै॥ एवं तृतीया॥

- औङ आपः-- शी
- आपः एकारः
- स्याट्- याट्
- सुँट्- नुँट्

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

आकारान्तेषु ‘अम्बा’शब्दस्य रूपाणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम् (अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	अम्बा	अम्बे	अम्बाः
सम्बोधनम्	हे अम्ब	हे अम्बे	हे अम्बाः
द्वितीया	अम्बाम्	अम्बे	अम्बाः
तृतीया	अम्बया	अम्बाभ्याम्	अम्बाभिः
चतुर्थी	अम्बायै	अम्बाभ्याम्	अम्बाभ्यः
पञ्चमी	अम्बायाः	अम्बाभ्याम्	अम्बाभ्यः
षष्ठी	अम्बायाः	अम्बयोः	अम्बानाम्
सप्तमी	अम्बायाम्	अम्बयोः	अम्बासु

- अम्बार्थेति ह्रस्वः।
- हे अम्ब। हे अक्क। हे अल्ल॥

- औङ आपः— शी
- अम्बार्थनद्योर्ह्रस्वः
- आपः एकारः
- याडापः-- याट्

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

आकारान्तेषु ‘जरा’शब्दस्य रूपाणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम्
(अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	जरा	जरसौ , जरे	जरसः, जराः
सम्बोधनम्	हे जरे	हे जरसौ , जरे	हे जरसः, जराः
द्वितीया	जरसम् , जराम्	जरसौ , जरे	जरसः , जराः
तृतीया	जरसा ,जरया	जराभ्याम्	जराभिः
चतुर्थी	जरसे ,जरायै	जराभ्याम्	जराभ्यः
पञ्चमी	जरसः ,जरायाः	जराभ्याम्	जराभ्यः
षष्ठी	जरसः ,जरायाः	जरसोः ,जरयोः	जरसाम् ,जराणाम्
सप्तमी	जरसि ,जरायाम्	जरसोः ,जरयोः	जरासु

- जरा। जरसौ इत्यादि। पक्षे रमावत्॥
- गोपाः, विश्वपावत्॥

- औङ आपः– शी
- अम्बार्थनद्योर्ह्रस्वः
- आपः एकारः
- याडापः– याट्
- जरसादेशः

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

इकारान्तेषु 'मति'शब्दस्य रूपाणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम् (अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	मतिः	मती	मतयः
सम्बोधनम्	हे मते	हे मती	हे मतयः
द्वितीया	मतिम्	मती	मतीः
तृतीया	मत्या	मतिभ्याम्	मतिभिः
चतुर्थी	मत्यै ,मतये	मतिभ्याम्	मतिभ्यः
पञ्चमी	मत्याः ,मतेः	मतिभ्याम्	मतिभ्यः
षष्ठी	मत्याः ,मतेः	मत्योः	मतीनाम्
सप्तमी	मत्याम् ,मतौ	मत्योः	मतिषु

❖ (स्त्रीत्वान्न नत्वम्-) मतीः (मतिः) । मत्या ॥

मति + ए मति + आ ए मति + ऐ मत्यै	मति + ए मते + ए मत् अय् + ए मतये

मति + अस् मति + आ अस् मति + आस् मत्याः	मति + अस् मते + अस् मतेस् मतेः

❖ प्रथमयोः पूर्वसवर्णः
❖ ह्रस्वस्य गुणः
❖ ङिति ह्रस्वश्च— नदीसंज्ञा-विकल्पः
❖ घिसंज्ञापक्षे रूपम्

इकारान्तेषु 'मति'शब्दस्य प्रक्रिया

- सूत्रम्- ङिति ह्रस्वश्च॥ (१,४.६)
- सूत्रार्थः- इयँङुवँङ्स्थानौ= इयङुवङ्प्राप्तियोग्यौ स्त्रीशब्दभिन्नौ नित्यस्त्रीलिङ्गावीदूतौ (वा नदीसंज्ञौ स्तो ङिति परे) (यथा- श्री-भ्रू- इत्यादयः),।
- ह्रस्वौ चेवर्णोवर्णौ स्त्रियां वा नदीसंज्ञौ स्तो ङिति (परे) (यथा- मति-धेनु- इत्यादयः),। ।मत्यै, मतये। मत्याः २। मतेः २॥

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

घि-सञ्ज्ञाप्रयुक्तकार्याणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम्
(अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा			
सम्बोधनम्			
द्वितीया			
तृतीया	आङो नाऽस्त्रियाम् टा– ना (स्त्रीलिङ्गं विहाय)		
चतुर्थी	घेर्ङिति घिसंज्ञकस्य गुणः		
पञ्चमी	घेर्ङिति घिसंज्ञकस्य गुणः		
षष्ठी	घेर्ङिति घिसंज्ञकस्य गुणः		
सप्तमी	अच्च घेः घिसंज्ञकस्य अकारः ङेरौत्		

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

इकारान्तेषु 'त्रि'शब्दस्य रूपाणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम् (अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	बहुवचनम्
प्रथमा	तिस्रः
द्वितीया	तिस्रः
तृतीया	तिसृभिः
चतुर्थी	तिसृभ्यः
पञ्चमी	तिसृभ्यः
षष्ठी	तिसृणाम्
सप्तमी	तिसृषु

- ❖ सूत्रम्- त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृचतसृ॥ (७,२.९९)
- ❖ सूत्रार्थः- (त्रि-चतुर्-शब्दयोः) स्त्रीलिङ्गयोरेतौ= क्रमशः तिसृ-चतसृ स्तो विभक्तौ॥
- ❖ सूत्रम्- अचि र ऋतः॥ (७,२.१००)
- ❖ सूत्रार्थः- तिसृ चतसृ एतयोरृकारस्य रेफादेशः स्यादचि। गुणदीर्घोत्वानामपवादः। तिस्रः-२। तिसृभिः। तिसृभ्यः। तिसृभ्यः। आमि नुँट्॥
- ❖ सूत्रम्- न तिसृचतसृ॥ (६,४.४)
- ❖ सूत्रार्थः- एतयोर्नामि दीर्घो न। तिसृणाम्। तिसृषु॥
- ❖ द्वे। द्वे। द्वाभ्याम्। द्वाभ्याम्। द्वाभ्याम्। द्वयोः। द्वयोः॥

त्रि + अस् (त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृचतसृ)
तिसृ + अस् (*यण्>पूर्वसवर्ण>जसि च>*)
तिस् र् + अस् (अचि र ऋतः)
तिस्रः

त्रि + आम् (*त्रेस्त्रयः>*
त्रिचतुरोः स्त्रियां तिसृचतसृ)
तिसृ + आम् (*ह्रस्वनद्यापो नुँट्-७.१.५४*)
(*अचि र ऋतः-७,२.१००*)
(नुमचिरतृज्वद्भावेभ्यो नुँट् पूर्वविप्रतिषेधेन)
तिसृ + न् आम् (न तिसृचतसृ)
तिसृणाम् (ऋवर्णान्नस्य णत्वं वाच्यम्)

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

ईकारान्तेषु 'गौरी'शब्दस्य रूपाणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम् (अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	गौरी	गौर्यौ/गौर्य्यौ	गौर्यः/गौर्य्यः
सम्बोधनम्	हे गौरि	हे गौर्यौ/गौर्य्यौ	हे गौर्यः/गौर्य्यः
द्वितीया	गौरीम्	गौर्यौ/गौर्य्यौ	गौरीः
तृतीया	गौर्या/गौर्य्या	गौरीभ्याम्	गौरीभिः
चतुर्थी	गौरी+ आ ए गौरी+ ऐ = गौर्यै/गौर्य्यै	गौरीभ्याम्	गौरीभ्यः
पञ्चमी	गौरी+ आ अस् गौरी+ आस् = गौर्याः/गौर्य्याः	गौरीभ्याम्	गौरीभ्यः
षष्ठी	गौरी+ आ अस् गौरी+ आस् = गौर्याः/गौर्य्याः	गौर्योः/गौर्य्योः	गौरीणाम्
सप्तमी	गौरी+ आ आम् (इ) गौरी+ आम् = गौर्याम्/गौर्य्याम्	गौर्योः/गौर्य्योः	गौरीषु

- गौरी। गौर्य्यौ। गौर्य्यः।
  हे गौरि। गौर्य्यै इत्यादि।
- एवं नद्यादयः॥

- इको यणचि- यण्
- अम्बार्थनद्योर्ह्रस्वः- ह्रस्वः
- अमि पूर्वः- पूर्वरूपम्
- प्रथमयोः पूर्वसवर्णः- दीर्घः
- यू स्त्र्याख्यौ नदी- नदीकार्यम्,यणादिश्च

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

ईकारान्तेषु 'लक्ष्मी'शब्दस्य रूपाणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम् (अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	लक्ष्मीः	लक्ष्म्यौ	लक्ष्म्यः
सम्बोधनम्	हे लक्ष्मि	हे लक्ष्म्यौ	हे लक्ष्म्यः
द्वितीया	लक्ष्मीम्	लक्ष्म्यौ	लक्ष्मीः
तृतीया	लक्ष्म्या	लक्ष्मीभ्याम्	लक्ष्मीभिः
चतुर्थी	लक्ष्म्यै	लक्ष्मीभ्याम्	लक्ष्मीभ्यः
पञ्चमी	लक्ष्म्याः	लक्ष्मीभ्याम्	लक्ष्मीभ्यः
षष्ठी	लक्ष्म्याः	लक्ष्म्योः	लक्ष्मीणाम्
सप्तमी	लक्ष्म्याम्	लक्ष्म्योः	लक्ष्मीषु

- लक्ष्मीः। शेषं गौरीवत्॥
- एवं तरीतन्त्र्यादयः॥

- अङ्यन्तत्वात् सुलोपो न
- इको यणचि- यण्
- अम्बार्थनद्योर्ह्रस्वः- ह्रस्वः
- अमि पूर्वः- पूर्वरूपम्
- प्रथमयोः पूर्वसवर्णः- दीर्घः
- यू स्त्र्याख्यौ नदी- नदीकार्यम्,यणादिश्च

सुँलोपः कुत्र न भवति

- अवी-तन्त्री-तरी-लक्ष्मी-ह्री-धी-श्रीणामुणादिषु।
  सप्तानामपि शब्दानां सुलोपो न कदाचन॥
- अवी-तन्त्री-स्तरी-लक्ष्मी-तरी-ह्री-धी-श्रियां भियः।
  अङ्यन्तत्वात् स्त्रियामेषां सुलोपो न कदाचन॥
- अवी-लक्ष्मी-तरी-तन्त्री-तन्द्री-धी-ह्री-श्रियां पुरः।
  भीशब्दाच्च सोर्लोपः न स्त्रीलिङ्गे स्यात् कदाचन॥

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

ईकारान्तेषु ‘स्त्री’शब्दस्य रूपाणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम् (अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	स्त्री	स्त्री+ औ स्त्र् इय्+ औ = स्त्रियौ	स्त्रियः
सम्बोधनम्	हे स्त्रि	हे स्त्रियौ	हे स्त्रियः
द्वितीया	स्त्रियम्, स्त्रीम्	स्त्रियौ	स्त्रियः,स्त्रीः
तृतीया	स्त्रिया	स्त्रीभ्याम्	स्त्रीभिः
चतुर्थी	स्त्री+ आ ए स्त्रिय्+ ऐ = स्त्रियै	स्त्रीभ्याम्	स्त्रीभ्यः
पञ्चमी	स्त्री+ आ अस् स्त्रिय्+ आस् = स्त्रियाः	स्त्रीभ्याम्	स्त्रीभ्यः
षष्ठी	स्त्री+ आ अस् स्त्रिय्+ आस् = स्त्रियाः	स्त्रियोः	स्त्रीणाम्
सप्तमी	स्त्री+ आ आम् (इ) स्त्रिय्+ आम् = स्त्रियाम्	स्त्रियोः	स्त्रीषु

- सूत्रम्- स्त्रियाः॥ (६,४.७९))
- सूत्रार्थः- अस्येयँङ् स्यादजादौ प्रत्यये परे। स्त्रियौ। स्त्रियः॥
- सूत्रम्- वाम्शसोः॥ (६,४.८०)
- सूत्रार्थः- अमि शसि च स्त्रिया इयँङ् वा स्यात्। स्त्रियम्, स्त्रीम्। स्त्रियः, स्त्रीः। स्त्रिया। स्त्रियै। स्त्रियाः। परत्वान्नुँट्। स्त्रीणाम्। स्त्रीषु॥

- स्त्रियाः- इयङ्
- वाम्शसोः- वा इयँङ्
- अम्बार्थनद्योर्ह्रस्वः- ह्रस्वः
- नदीकार्यम्

संस्कृतसारः छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

ईकारान्तेषु ‘श्री’शब्दस्य रूपाणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम् (अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	श्रीः	श्री+ औ श् इय्+ औ = श्रियौ	श्रियः
सम्बोधनम्	हे श्रीः	हे श्रियौ	हे श्रियः
द्वितीया	श्रियम्	श्रियौ	श्रियः
तृतीया	श्रिया	श्रीभ्याम्	श्रीभिः
चतुर्थी	श्री+ आ ए श्रिय्+ ऐ = श्रियै , श्रिये	श्रीभ्याम्	श्रीभ्यः
पञ्चमी	श्री+ आ अस् श्रिय्+ आस् = श्रियाः, श्रियः	श्रीभ्याम्	श्रीभ्यः
षष्ठी	श्री+ आ अस् श्रिय्+ आस् = श्रियाः , श्रियः	श्रियोः	श्रीणाम् श्रियाम्
सप्तमी	श्री+ आ आम् (ङ) श्रिय्+ आम् = श्रियाम्, श्रियि	श्रियोः	श्रीषु

- श्रीः। श्रियौ। श्रियः॥
- सूत्रम्- नेयँङुवँङ्स्थानावस्त्री॥ (१,४.४)
- सूत्रार्थः- इयँङुवँङोः स्थितिर्ययोस्तावीदूतौ नदीसंज्ञौ न स्तः, न तु स्त्री। हे श्रीः। श्रियै, श्रिये। श्रियाः-२, श्रियः-२॥
- सूत्रम्- वाऽऽमि॥ (१,४.५)
- सूत्रार्थः- इयँङुवँङ्स्थानौ स्त्र्याख्यौ यू आमि वा नदीसंज्ञौ स्तः, न तु स्त्री। श्रीणाम्, श्रियाम्। श्रियि, श्रियाम्॥

- अचिश्नु.....-- इयङ्
- ङिति ह्रस्वश्च, वामि-- वा नदीसंज्ञा

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

उकारान्तेषु 'धेनु'शब्दस्य रूपाणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम्
(अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	धेनुः	धेनू	धेनवः
सम्बोधनम्	हे धेनो	हे धेनू	हे धेनवः
द्वितीया	धेनुम्	धेनू	धेनूः
तृतीया	धेन्वा	धेनुभ्याम्	धेनुभिः
चतुर्थी	धेन्वै ,धेनवे	धेनुभ्याम्	धेनुभ्यः
पञ्चमी	धेन्वाः ,धेनोः	धेनुभ्याम्	धेनुभ्यः
षष्ठी	धेन्वाः ,धेनोः	धेन्वोः	धेनूनाम्
सप्तमी	धेन्वाम् ,धेनौ	धेन्वोः	धेनुषु

❖ धेनुर्मतिवत्॥

धेनु + ए	धेनु + ए
धेनु + आ ए	धेनो + ए
धेन् व् + ऐ	धेन् अव् + ए
धेन्वै	धेनवे

धेनु + अस्	धेनु + अस्
धेनु + आ अस्	धेनो + अस्
धेन् व् + आस्	धेनोस्
धेन्वाः	धेनोः

❖ प्रथमयोः पूर्वसवर्णः
❖ ह्रस्वस्य गुणः- गुणः
❖ जसि च- गुणः
❖ ङिति ह्रस्वश्च– नदीसंज्ञा-विकल्पः, घिसंज्ञापक्षे रूपम्

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

उकारान्तेषु 'क्रोष्टु'शब्दस्य रुपाणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम् (अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	क्रोष्ट्री	क्रोष्ट्र्यौ	क्रोष्ट्र्यः
सम्बोधनम्	हे क्रोष्ट्रि	हे क्रोष्ट्र्यौ	हे क्रोष्ट्र्यः
द्वितीया	क्रोष्ट्रीम्	क्रोष्ट्र्यौ	क्रोष्ट्रीः
तृतीया	क्रोष्ट्र्या	क्रोष्ट्रीभ्याम्	क्रोष्ट्रीभिः
चतुर्थी	क्रोष्ट्री+ आ ए क्रोष्ट्री+ ऐ = क्रोष्ट्र्यै	क्रोष्ट्रीभ्याम्	क्रोष्ट्रीभ्यः
पञ्चमी	क्रोष्ट्री+ आ अस् क्रोष्ट्री+ आस् = क्रोष्ट्र्याः	क्रोष्ट्रीभ्याम्	क्रोष्ट्रीभ्यः
षष्ठी	क्रोष्ट्री+ आ अस् क्रोष्ट्री+ आस् = क्रोष्ट्र्याः	क्रोष्ट्र्योः	क्रोष्ट्रीणाम्
सप्तमी	क्रोष्ट्री+ आ आम् (इ) क्रोष्ट्री+ आम् = क्रोष्ट्र्याम्	क्रोष्ट्र्योः	क्रोष्ट्रीषु

- सूत्रम्- स्त्रियां च॥ (७,१.९६)
- सूत्रार्थः- स्त्रीवाची क्रोष्टुशब्दस्तृजन्तवद्रूपं लभते॥
- सूत्रम्- ऋन्नेभ्यो ङीप्॥ (४,१.५)
- सूत्रार्थः- ऋदन्तेभ्यो नान्तेभ्यश्च स्त्रियां ङीप्। क्रोष्ट्री गौरीवत्॥

क्रोष्टु
क्रोष्टृ+ ङीप्
क्रोष्टृ+ ई
क्रोष्ट् र्+ ई
क्रोष्ट्री+ स्
क्रोष्ट्री

- इको यणचि- यण्
- अम्बार्थनद्योर्ह्रस्वः- ह्रस्वः
- अमि पूर्वः- पूर्वरुपम्
- प्रथमयोः पूर्वसवर्णः- दीर्घः
- यू स्त्र्याख्यौ नदी- नदीकार्यम्,यणादिश्च

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

ऊकारान्तेषु ‘भ्रू’शब्दस्य रूपाणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम् (अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	भ्रूः	भ्रू+ औ भ्र् उव्+ औ = भ्रुवौ	भ्रुवः
सम्बोधनम्	हे भ्रूः	हे भ्रुवौ	हे भ्रुवः
द्वितीया	भ्रुवम्	भ्रुवौ	भ्रुवः
तृतीया	भ्रुवा	भ्रूभ्याम्	भ्रूभिः
चतुर्थी	भ्रू+ आ ए भ्र् उव्+ ऐ = भ्रुवै , भ्रुवे	भ्रूभ्याम्	भ्रूभ्यः
पञ्चमी	भ्रू+ आ अस् भ्र् उव्+ आस् = भ्रुवाः, भ्रुवः	भ्रूभ्याम्	भ्रूभ्यः
षष्ठी	भ्रू+ आ अस् भ्र् उव्+ आस् = भ्रुवाः, भ्रुवः	भ्रुवोः	भ्रूणाम् भ्रुवाम्
सप्तमी	भ्रू+ आ आम् (ङ) भ्र् उव्+ आम् = भ्रुवाम्, भ्रुवि	भ्रुवोः	भ्रूषु

❖भ्रूः श्रीवत्॥

- ❖ सूत्रम्- नेयँङुवँङ्स्थानावस्त्री॥ (१,४.४)
- ❖ सूत्रार्थः- इयँङुवँङोः स्थितिर्ययोस्तावीदूतौ नदीसंज्ञौ न स्तः, न तु स्त्री।
- ❖ सूत्रम्- वाऽऽमि॥ (१,४.५)
- ❖ सूत्रार्थः- इयँङुवँङ्स्थानौ स्त्र्याख्यौ यू आमि वा नदीसंज्ञौ स्तः, न तु स्त्री।
- ❖ सूत्रम्- ङिति ह्रस्वश्च॥ (१,४.६)
- ❖ सूत्रार्थः- इयँङुवँङ्स्थानौ= इयङुवङ्प्राप्तियोग्यौ स्त्रीशब्दभिन्नौ नित्यस्त्रीलिङ्गावीदूतौ (वा नदीसंज्ञौ स्तो ङिति परे) (यथा- श्री-भ्रू- इत्यादयः),।
- ❖ ह्रस्वौ चेवर्णोवर्णौ स्त्रियां वा नदीसंज्ञौ स्तो ङिति (परे) (यथा- मति- धेनु- इत्यादयः),।। मत्यै, मतये। मत्याः २। मतेः २॥

- ❖ अचिश्नु.....-- उवँङ्
- ❖ ङिति ह्रस्वश्च, वामि-- वा नदीसंज्ञा

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

ऊकारान्तेषु ‘स्वयम्भू’शब्दस्य प्रक्रिया

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम् (अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	स्वयम्भूः	स्वयम्भू+ औ स्वयम्भ् उव्+ औ = स्वयम्भूवौ	स्वभू+ अस् स्वभ् उव्+ अस् =स्वयम्भुवः
सम्बोधनम्	हे स्वयम्भूः	हे स्वयम्भुवौ	हे स्वयम्भुवः
द्वितीया	स्वयम्भुवम्	स्वयम्भुवौ	स्वयम्भुवः
तृतीया	स्वयम्भुवा	स्वयम्भूभ्याम्	स्वयम्भूभिः
चतुर्थी	स्वयम्भुवे	स्वयम्भूभ्याम्	स्वयम्भूभ्यः
पञ्चमी	स्वयम्भुवः	स्वयम्भूभ्याम्	स्वयम्भूभ्यः
षष्ठी	स्वयम्भुवः	स्वयम्भुवोः	स्वयम्भुवाम्
सप्तमी	स्वयम्भुवि	स्वयम्भुवोः	स्वयम्भूषु

- ❖ स्वयम्भूः पुंवत्॥

(अत्र इत्थं बाध्य-बाधकभावः)

- ❖ इको यणचि- यण्
- ❖ प्रथमयोः पूर्वसवर्णः- दीर्घः
- ❖ दीर्घाज्जसि च- दीर्घनिषेधः
- ❖ पुनः यण् प्राप्तिः
- ❖ अचिश्नु.....- उवँङादेशः
- ❖ ओः सुपि....- यणादेशः
- ❖ न भूसुधियोः- यण्निषेधः
- ❖ पुनः उवँङ्

❖ उवँङ्-कार्यम्

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

ऋकारान्तेषु ‘स्वसृ’शब्दस्य रूपाणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम् (अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	स्वसा	स्वसारौ	स्वसारः
सम्बोधनम्	हे स्वसः	हे स्वसारौ	हे स्वसारः
द्वितीया	स्वसारम्	स्वसारौ	स्वसॄः
तृतीया	स्वस्रा	स्वसृभ्याम्	स्वसृभिः
चतुर्थी	स्वस्रे	स्वसृभ्याम्	स्वसृभ्यः
पञ्चमी	स्वस्रुः	स्वसृभ्याम्	स्वसृभ्यः
षष्ठी	स्वस्रुः	स्वस्रोः	स्वसॄणाम्
सप्तमी	स्वसरि	स्वस्रोः	स्वसृषु

- सूत्रम्- न षट्स्वस्रादिभ्यः॥
- सूत्रार्थः- ङीप्टापौ न स्तः॥
- स्वसा तिस्रश्चतस्रश्च ननान्दा दुहिता तथा।
  याता मातेति सप्तैते स्वस्रादय उदाहृताः॥
- स्वसा। स्वसारौ॥

- अनङ्-उपधादीर्घादिकार्यम्
- ऋतो ङिसर्वनाम....- गुणः
- ह्रस्वस्य गुणः- गुणः
- प्रथमयोः पूर्वसवर्णः -पूर्वसवर्णःदीर्घः
- इको यणचि– यण्
- ऋत उत्,रात्सस्य

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

ऋकारान्तेषु 'मातृ'शब्दस्य रूपाणि

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम् (अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	माता	मातरौ	मातरः
सम्बोधनम्	हे मातः	हे मातरौ	हे मातरः
द्वितीया	मातरम्	मातरौ	मातॄः
तृतीया	मात्रा	मातृभ्याम्	मातृभिः
चतुर्थी	मात्रे	मातृभ्याम्	मातृभ्यः
पञ्चमी	मातुः	मातृभ्याम्	मातृभ्यः
षष्ठी	मातुः	मात्रोः	मातॄणाम्
सप्तमी	मातरि	मात्रोः	मातृषु

- माता पितृवत्।
- शसि मातॄः॥
- उणादिनिष्पन्नानां तृन्तृजन्तानां सञ्ज्ञाशब्दानाम् उपधादीर्घश्चेत्तर्हि नप्त्रादीनां सप्तानामेव नान्येषां सञ्ज्ञाशब्दानामिति। मातृशब्देऽपि अप्तृन्...इति सूत्रेण उपधादीर्घो न भवति।

- अनङ्-उपधादीर्घादिकार्यम्
- ऋतो ङिसर्वनाम....- गुणः
- ह्रस्वस्य गुणः- गुणः
- प्रथमयोः पूर्वसवर्णः -पूर्वसवर्णःदीर्घः
- इको यणचि– यण्
- ऋत उत्,रात्सस्य

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

ओकारान्तेषु 'द्यो'शब्दस्य प्रक्रिया

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम् (अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	द्यो+ स् द्य्+ स्= द्यौः	द्यो+ औ द्यौ+ औ, द्य् आव्+ औ= द्यावौ	द्यो/ द्यौ+ अस् द्य् आव्+ अस्= **द्यावः**
सम्बोधनम्	हे द्यौः	हे द्यावौ	हे द्यावः
द्वितीया	द्यो+ अम् द्या+ म्= **गाम्**	**द्यावौ**	द्यो+ अस् द्या+ स्= **द्याः**
तृतीया	द्यो+ आ द्य् अव्+ आ = **द्यवा**	द्योभ्याम्	द्योभिः
चतुर्थी	द्यो+ ए द्य् अव्+ ए = **गवे**	द्योभ्याम्	द्योभ्यः
पञ्चमी	द्यो+ अस् द्य् ओ+ स् = **द्योः**	द्योभ्याम्	द्योभ्यः
षष्ठी	द्यो+ अस् द्य् ओ+ स् = **द्योः**	द्यो+ ओस् द्य् अव्+ ओस् = **द्यवोः**	द्यो+ आम् द्य् अव्+आम्= **द्यवाम्**
सप्तमी	द्यो+ इ द्य् अव्+ इ = **द्यवि**	द्यो+ ओस् द्य् अव्+ ओस् = **द्यवोः**	द्योषु

❖ द्योर्गोवत्॥

- ❖ एचोऽयवायावः- अवादेशः
- ❖ ङसिङसोश्च- पूर्वरूपम्
- ❖ णिद्वद्भाव- प्रयुक्तवृद्धिः
- ❖ आकार-एकादेशः

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

ऐकारान्तेषु रै-शब्दस्य प्रक्रिया

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम्
(अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	रै+ स् रा+ स्= **राः**	रै+ औ र् आय्+ औ= **रायौ**	रै+ अस् र् आय्+ अस्= **रायः**
सम्बोधनम्	**हे राः**	**हे रायौ**	**हे रायः**
द्वितीया	**रायम्**	**रायौ**	**रायः**
तृतीया	**राया**	रै+ भ्याम् रा+ भ्याम्= **राभ्याम्**	**राभिः**
चतुर्थी	**राये**	**राभ्याम्**	**राभ्यः**
पञ्चमी	**रायः**	**राभ्याम्**	**राभ्यः**
षष्ठी	**रायः**	**रायोः**	**रायाम्**
सप्तमी	**रायि**	**रायोः**	**रासु**

- राः पुंवत्॥

- रायो हलि- आकारः
- एचोऽयवायावः- आय्

संस्कृतसारः
छिद्यन्ते सर्वसंशयाः

औकारान्तेषु नौ-शब्दस्य प्रक्रिया

लघुसिद्धान्तकौमुद्याम्
(अजन्तस्त्रीलिङ्गाः)

विभक्तयः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	नौः	नौ+ औ न् आव्+ औ= नावौ	नावः
सम्बोधनम्	हे नौः	हे नावौ	हे नावः
द्वितीया	नावम्	नावौ	नावः
तृतीया	नावा	नौभ्याम्	नौभिः
चतुर्थी	नावे	नौभ्याम्	नौभ्यः
पञ्चमी	नावः	नौभ्याम्	नौभ्यः
षष्ठी	नावः	नावोः	नावाम्
सप्तमी	नावि	नावोः	नौषु

❖ नौग्लौवत्॥

❖ एचोऽयवायावः- आव्

इत्यजन्तस्त्रीलिङ्गाः।

१. औङ् इति कस्या विभक्तेः सञ्ज्ञा ?

क. आम्

ख. टा

ग. ङे

घ. औ

२. आबन्ताङ्गस्य एकारः कुत्र न भवति?

क. टा

ख. ओस्

ग. सम्बुद्धि(सु)

घ. ङे

३. एषु रूपेषु याडागमः कुत्र अस्ति?

क. रमायै

ख. रमया

ग. रमयोः

घ. रमाम्

४. 'रमा-सर्वा' शब्दयोः कुत्र विरूपता?

क. टा

ख. ओस्

ग. औ

घ. ङे

५. मतिशब्दस्य चतुर्थ्यैकवचने किं रूपद्वयं साधु?

क. मत्याः मतेः

ख. मतेः, मतये

ग. मत्यै, मतये

घ. मत्याः,मतये

६. एतेषु मध्ये स्वस्रादिषु सप्तसु नास्ति—

क. चतसृ

ख. पितृ

ग. मातृ

घ. दुहितृ

७. क्रोष्ट्री इत्यस्य मूलं प्रातिपदिकं किम्?

क. क्रोष्टु

ख. क्रोष्टा

ग. क्रोष्टी

घ. क्रोष्टृ

८. 'द्वि'शब्दस्य स्त्रीलिङ्गे इदं रूपं न भवति—

क. द्वे

ख. द्वाभ्याम्

ग. द्वयोः

घ. द्वौ

९. गौरी शब्दस्य इदं रूपं शुद्धं नास्ति—

क. गौरीः

ख. गौरि

ग. गौरी

घ. गौरिः

१०. 'स्त्री'शब्दविषये इदं कथनमसमीचीनं वर्तते—

क. स्त्रीशब्दस्य नदीसञ्ज्ञा भवति।

ख. अस्य अजादौ प्रत्यये परे सर्वत्र इयँङ् भवति।

ग. आम् विभक्तौ तु परत्वान्नुँड् भवति।

घ. अमि शसि विभक्तावपि नित्यम् इयँङ् भवति।

११. "नेयँङुवँङ्स्थानावस्त्री" इति सूत्रेण किं भवति?

क. इयँङ्-उवँङौ

ख. ईत्-ऊतौ

ग. नदीसञ्ज्ञानिषेधः

घ. नदीसञ्ज्ञा

१२. श्रीशब्दस्य सम्बुदौ किं रूपम्?

क. हे श्रि

ख. हे श्रिः

ग. हे श्री

घ. हे श्रीः

१३. 'श्री'शब्दस्य इदं युग्मं शुद्धं नास्ति—

क. ङे— श्रियै,श्रिये

ख. ङि— श्रियि,श्रियाम्

ग. आम्— श्रिणाम्,श्रियाम्

घ. ङस्— श्रियाः,श्रियः

१४. 'धेनु'शब्दस्य विषये इदमेव सत्यं कथनमस्ति—

क. अस्य रूपाणि सर्वत्र 'शम्भु'शब्दवद्भवन्ति।

ख. टाविभक्तौ धेन्वा,धेनुना इति रूपद्वयं भवति।

ग. मत्यामिति रूपं षष्ठीविभक्तौ बहुवचने भवति।

घ. धेनुशब्दस्य रूपाणि 'मति'वद्भवन्ति।

१५. 'क्रोष्ट्रीः' इति रूपं भवति—

क. द्वितीयायाः बहुवचने

ख. प्रथमायाः बहुवचने

ग. प्रथमाया एकवचने

घ. पञ्चम्या एकवचने

१६. 'भ्रुवाः, भ्रुवः' इति रूपद्वयं कस्यां विभक्तौ सिद्ध्यति?

क. प्रथमायाः बहुवचने

ख. पञ्चम्या एकवचने

ग. षष्ठ्या एकवचने

घ. पञ्चम्याः षष्ठ्याश्चैकवचने

१७. "ऋन्नेभ्यो ङीप्" इत्यनेन 'ङीप्' कुत्र भवति?

क. गौरी

ख. क्रोष्ट्री

ग. लक्ष्मीः

घ. मतीः

१८. त्रि-चतुरोः 'तिसृ-चतसृ'आदेशौ कस्मिँल्लिङ्गे भवतः?

क. पुल्लिँङ्गे

ख. स्त्रीलिङ्गे

ग. नपुंसकलिङ्गे

घ. त्रिषु

१९. 'तिसृणामि'त्यत्र दीर्घनिषेधः केन सूत्रेण भवति?

क. अचि र ऋतः

ख. नामि

ग. स्त्रियाः

घ. न तिसृचतसृ

२०. अधोलिखितेषु सम्बोधनेऽशुद्धं रूपं वर्तते—

क. रमे

ख. अम्बे

ग. गौरि

घ. श्रीः

२१. तीयप्रत्ययान्तानां सर्वनामसञ्ज्ञा कुत्र विकल्पेन भवति?

क. ङिद्विभक्तिषु

ख. अजादिविभक्तिषु

ग. सर्वनामस्थानेषु

घ. हलादिविभक्तिषु

२२. मतीः इति रूपमस्ति—

क. सम्बोधनस्य

ख. प्रथमैकवचनस्य

ग. द्वितीयाया बहुवचनस्य

घ. प्रथमाया द्विवचनस्य

२३. 'रमायाम्' इत्यस्य समीचीना प्रक्रिया अस्ति—

क. रमा+अम्— 'अमि पूर्वः' इत्यनेन पूर्वरूपैकादेशे सिद्धम्।

ख. रमा+आम्— 'अचिश्नु...' इति इयँङादेशे सिद्धम्।

ग. राम+ङि— 'ङेराम्नद्याम्नीभ्यः' आमि आटि वृद्धौ च कृतायां सिद्धम्।

घ. रमा+ङि— 'ङेराम्नद्याम्नीभ्यः' इत्यामि आडागमे वृद्धौ च कृतायां सिद्धम्।

२४. "ङिति ह्रस्वश्च" इति सूत्रविषये इदं कथनमसमीचीनम् —

क. अनेन नदीसञ्ज्ञा विकल्पेन भवति।

ख. स्त्रीशब्दस्यापि नदीसञ्ज्ञा विकल्पेन भवति।

ग. इयँङ्-उवँङ्स्थानिनां नित्यस्त्रीलिङ्गवृत्तीनाम् ईदूदन्तानां स्त्रीशब्दभिन्नानां वा नदीसञ्ज्ञा।

घ. स्त्रीलिङ्गे ह्रस्व-इकारान्त-उकारान्तशब्दानां ङिति विकल्पेन नदीसञ्ज्ञा भवति।

२५. त्रिशब्दविषये इदं कथनमसङ्गतं वर्तते—

क. 'तिसृ+अस्' अत्र यणादेशे कृते 'तिस्रः' इति रूपं भवति।

ख. तिसृ+अस् अत्र अचि र ऋतः इत्यनेन रेफादेशे तिस्रः सिद्धं भवति।

ग. तिसृणाम् इति रूपमशुद्धं वर्तते।

घ. त्रिशब्दस्य एक-द्विवचनयोः प्रयोगो न भवति।

उत्तराणि— १-घ २- घ ३- क ४- घ ५- ग ६- ख ७- क ८-घ ९- घ १०- घ ११-ग १२- घ १३-ग १४- घ १५-क १६- घ १७- ख १८- ख १९- घ २०-ख २१-क २२- ग २३- ग २४- ख २५-क।